

Dokuz Eylül Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Dergisi

2013/1, Sayı 37, ss. 239-266.

**BİR MUTASAVVIF OLARAK ŞİHÂBÜDDİN ES-SİVASÎ
VE "CEZZÂBÜ'L-KULÛB" İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA BAZI
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

Fatih Çınar*

ÖZET

Şihâbüddin es-Sivasî, Sivas'ta başlayan hayatını eski adıyla Ayasluğ yeni adıyla Selçuk'ta/İzmir noktlayan Osmanlı'da Kur'an Kerim'in başından sonuna kadar tefsirini yapan ilk müfessir olarak kabul edilen birisidir. Çalışmada, onun hayatı, eserleri ve üzerinde şimdiye kadar çalışma yapılmamış olan "Cezzâbü'l-kulûb" isimli eseri çerçevesinde bazı tasavvufî görüşleri değerlendirilmiştir. Bu anlamda Sivasî'nin mensubu olduğu Zeyniyye tarikatı, üstadı Şeyh Muhammed, tasavvufun kaynağına dair görüşleri, velilerin özelliklerine ilişkin düşünceleri, marifet anlayışı, istikamet ve takva konularına yaklaşımı hakkında bilgi sunulmuştur. Çalışmada Sivasî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili kaynaklarda yer alan bazı farklı görüş ve bilgilerin değerlendirilmesine de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şihâbüddin es-Sivasî, hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri

**AS A SUFI SHIHÂBUDDIN al-SIVASI AND SOME OF HIS SUFISTIC
IDEAS DEPENDS ON HIS WORK CALLED "JAZZÂB al-QULÛB"**

ABSTRACT

Shihâbüddin es-Sivasî who was born in Sivas and dead in Selçuk/İzmir is a person who is accepted as the first gloosator who expounded Qur'an from the beginning to the end in Ottoman Empire. In the work his life, works and one of his work 'Cezzâbü'l-kulûb' which includes some of his sufistic opinions are evaluated. There is some information about Zeyniyye cult included Sivasî, master Şeyh Muhammed, his opinions about the source of sufism, opinions about the characteristics of saints, ingenuity percept, approach to direction and piety values. In the work, some information and opinions which take place in the sources about the life and works of Sivasî are evaluated.

Keywords: Şihâbüddin es-Sivasî, his life, works and sufistic opinions.

* Akıncılar İlçe Vaizi, Sivas. cinar.fatih.58@hotmail.com

GİRİŞ

Şihâbüddin es-Sivasî, Osmanlı'nın kuruluş ve gelişme döneminin önde gelen âlimlerinden birisidir. Onun hayatı,¹ tefsir² ve hadis³ içerikli eserleri üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Sivasî'den bahseden hemen her kaynak, onun ilmî kişiliğine değindikten sonra tasavvufî yönüne de işaret etmiş ve tasavvufî içerikli eserlerini dile getirmiştir. Fakat onun tasavvufî yönü ve bu alanla ilgili eserleri üzerinde şimdiye kadar bir çalışma yapılmamıştır. Bu eksikliği giderme adına kaleme aldığımız makalede öncelikle, Sivasî'nin hayatını, ardından eserlerini ve daha sonra tasavvufî kişiliğini incelemeye çalıştık. Sivasî'nin tasavvufî fikirlerini dile getirirken “Cezzâbü'l-kulûb” isimli eserini esas aldık.

Beylikler ve Osmanlılar devrinin Kur'an'ın tam tefsirini yapan müfessirlerin ilki olarak kabul edilen Sivasî'nin,⁴ tasavvuf anlayışını tespit etmenin bu yönüyle önemli olduğu kanaatindeyiz. Böylece onun çok yönlü ilmî kişiliğini daha iyi anlayabilme fırsatını yakalamış olacağımızı düşünüyoruz.

A. Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı

Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmeyen Sivasî'nin asıl adı, Ahmed b. Mahmûd'dur. Kaynaklarda, ailesi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Bursalı Mehmet Tahir'e göre Sivaslıdır.⁵ Onun hakkında bilgi veren diğer kaynaklara

¹ Müstakim-zade Süleyman Saduddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi ve'l-Kainâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, no:682, vr.267a; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-ğunûn an esâmi'l-küttibi ve'l-fünûn*, (Hazırlayanlar: Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge), İstanbul 1971, c.II, s.1185; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1933, c.I, s.90; Aynı müellif, *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih Ulema Şuara Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali*, İzmir 1324, s.16-17; Ahmed b. Muhammed, *Tabakatü'l-müfessirin*, Veliyüddin Efendi Ktp., no:427, vr. 70a; Taşköprü-zade, Isamuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi, *es-Şekâiku'n-Nu'maniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye*, (Neşreden: Ahmed Subhi Fırat), İstanbul 1985, s.31.

² Şükrü Aslan, “Şihâbüddin es-Sivasî, Uyunu't-Tefsîr'indeki Metodu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1990, Sayı:9, s.198–208; Bahattin Dartma, “Şihâbüddin es-Sivasî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.98–105.

³ Harun Reşit Demirel, “Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usulüne Dair ‘Riyadu'l-ezher fi cilai'l-ebzar’ İsimli Eseri”, *CÜİFD*, Sivas 20005, Sayı: IX/2, s.107–124.

⁴ Dartma, “Şihâbüddin es-Sivasî”, s.100. Bu durum Sivasî'nin vefat tarihini 1401 olarak kabul edenlere göredir. İlerde de görüleceği üzere, Sivasî'nin 1456 yılında vefat ettiği daha isabetli bir görüş olarak kabul edilmektedir. Bu durumda Sivasî, beylikler ve Osmanlılar döneminin Kur'an'ı baştan sona tefsir eden ilk müfessir değil ‘ilk müfessirlerden birisi’ olmaktadır. Çünkü ondan önce Kutbuddin İzniki (ö.821/1418), Şeyh Bedreddin Simavî (ö.823/1420) ve Hacı Paşa (ö.827/1424) gibi bazı âlimlerin müstakil ve tam tefsir yazdıkları bilinmektedir. Mustafa Öztürk, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012, s.69.

⁵ Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s.90.

göre ise Sivaslı birisinin kölesidir.⁶ Sivâsî, medfûn olduğu yere nispetle 'Ayasluğî' şeklinde de anılmış ama daha ziyade 'Sivâsî' nisbesiyle tanınmıştır. Ona, 'Şihâbüddin' lakabı verilmiştir⁷ ve Selçuk ilçesinde günümüzde de 'Şihâbüddin Dede' nisbesi ile anılmaktadır.⁸

Sivâsî, köle olduğu dönemlerde âlet ilimleri ile meşgul olmuş ve kısa sürede ilmî temayüzü ile akranları arasından sıyrılmıştır. Onun bu süreçte hangi medresede okuduğu veya hocalarının kimler olduğuna dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın, ilmî gelişiminin ardından üstadı Şeyh Muhammed ile Ayasluğ/Selçuk beldesine göç ettiği ve vefatına kadar burada ikamet ettiği bilgisi ise hemen her kaynakta yer almaktadır.⁹

Sivâsî'nin vefat tarihi konusunda çok farklı bilgilere rastlanmaktadır. Onun hakkında bilgi veren eserlerde, 780/1378,¹⁰ 803/1400,¹¹ 860/1455¹² ve 880/1475¹³ gibi aralarında çok büyük uçurumlar olan birçok tarihi görmek mümkündür. Bahattin Dartma Bey, çeşitli tarihi verilerden ve Bursalı Mehmet Tahir Bey'in Sivâsî'nin kabrini ziyaret ederek kabir taşı üzerinde '2 Rebiülevvel 860' tarihini görmesinden hareketle vefat tarihini 860/1455-56 olarak kabul etmektedir. Diğer ihtimalleri de göz ardı etmeden eldeki verilerle, Sivâsî'nin vefat tarihinin 860/1455-56 olduğu kanaatini biz de paylaşmaktayız.¹⁴

⁶ Şemseddin Sami, *Kamusu'l-a'lam*, İstanbul 1311, c.IV, s.2886; İzzet-zade Abdülaziz Mektûbî, *Terâcim-i Ahvâl-i Ulema ve Meşâyib*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY No:2456, vr. 9b.

⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1308, c.III, s.176.

⁸ Dartma, "Şihâbüddin es-Sivâsî", s.97.

⁹ Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâikü's-Şekâik*, (Neşreden: Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, c.I, s.55.

¹⁰ Mecdi Efendi, *Hadâik*, c.I, s.55; Ahmed Midhat Efendi, *Müfassal Tarih-i Kurun-i Cedide*, İstanbul, 1331/1912, s.589-590.

¹¹ Ahmed b. Muhammed, *Tabakatü'l-müfessirin*, vr.70a.

¹² Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s.90.

¹³ Taşköprü-zade, eş-Şekâik, s.31; Saduddin, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nesebi ve'l-künâ ve'l-Elkâb*, c.II, s.415.

¹⁴ Hüseyin Vassaf da bu kanaati paylaşmaktadır. Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, İstanbul 2006, Kitabevi, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, c.I, s.327. Vefat tarihi ile ilgili tartışmalar için bkz; Bahattin Dartma, "Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazı Bir Şahsiyeti: Şihâbüddin es-Sivâsî", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.226-227; Aslan, "Şihâbüddin es-Sivâsî, "Uyunu't-Tefâsîr'indeki Metodu", s.188-214; Hasan Sarıtaş, *Köleleri Âlim Yapan Sultan, Şehrin Kutup Yıldızlarından: Şihâbüddin Ahmed es-Sivâsî, Sultanşehir*, Sivas 2009, yıl:3, sayı:10, s.58-61.

Sivasî, İzmir/Selçuk'ta vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Daha sonra, kabrinin üzerinde küçük bir türbe yapılmıştır. Sivasî'nin türbesi bugün de halk arasında en çok ziyaret edilen yerlerden bir tanesi konumundadır.¹⁵

2. Eserleri

Üretken bir yazar olan Şihâbüddin es-Sivasî, fıkıh, tefsir, Arap dili edebiyatı, hadis ve tasavvufi içerikli birçok esere imza atmıştır. Eserlerinde sade ve anlaşılır bir üslup kullanan Sivasî'nin eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Uyûnu't-Tefâsîr li'l-Fuzalâi's-Semâsir

Sivasî'nin en meşhur eseridir. Dirayet metoduna göre kaleme alınan eser, Arapça yazılmış orta hacimli bir tefsirdir. Tefsirde kullandığı dirayet metodu gereği, ayet, hadis, sahabe ve tabiin kavli ile ayetleri tefsir etmeye özen gösteren Sivasî, hadisleri senedsiz zikretmiş yer yer de zayıf hadis kullanmıştır. Ayetlerin nüzul sebepleri üzerinde de duran Sivasî, kıraat vecihleri, tarihi olaylar ve fikhî konularda mezheplerin farklı değerlendirmelerini de göz ardı etmemiştir. Kelamî konular üzerinde de görüş bildiren Sivasî, sünî mezhepleri savunucu bir tavır sergilemiştir. Sivasî'nin tefsirinde en dikkat çekici konulardan bir tanesi de sarf ve nahve dair yaptığı değerlendirmelerdir. Sivasî, bu değerlendirmeleri, ayetleri daha iyi açıklayabilmek ve ayetlerin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlamak düşüncesiyle yapmıştır. Sivasî, nasih-mensuhu bilmeden tefsir yapmayı beyhude bir çaba olarak görmüş, bazı ayetlerdeki müphem ifadeleri açıklama cihetine gitmiş ve ayetler arasındaki tenasübe büyük önem vermiştir.¹⁶

¹⁵ Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.70; Dartma, "Şihâbüddin es-Sivasî", s.94. Bir çalışmada, Şihâbüddin es-Sivasî hakkında bilgi sunan Abdullah Kaya ("Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlimi Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research Volume 1/2 Winter 2008*, s.212-242) sehven olsa gerek, Sivasî'den hem "Ahmed b. Mahmud" (s.224) hem de "Şihâbüddin Ahmed b. Mahmud Es-Sivasî" s.226-227) şeklinde iki ayrı kişi olarak bahsetmektedir. Hâlbuki verilen bilgiler incelendiğinde de görülecektir ki, bu iki şahıs aynı kişidir. Yazar, "Ahmed b. Mahmud" başlığı altında bilgi verirken eserlerini sıralamakta, (s.224) "Şihâbüddin Ahmed b. Mahmud Es-Sivasî" başlığı altında ise eserlerine hiç değinmemektedir. (s.227) Ayrıca Ahmed b. Mahmud'un eserlerini sıralarken "Riyadu'l-İrhad" isimli bir eserinden bahsetmektedir ki bu eserin doğrusu Riyâdu'l-ehzâr" şeklindedir. Bahattin Dartma Bey'in çalışmalarından özetle bilgi sunduğu anlaşılan yazar, "Ahmed b. Mahmud" isimli kişiden bahsederken vefat tarihine değinmemiş, (s.224) "Şihâbüddin Ahmed b. Mahmud Es-Sivasî"nin vefat tarihini ise 780/1378 olarak kabul etmenin daha uygun olduğunu belirtmiş fakat geçerli bir sebep ifade edememiştir. (s.227) Ancak, Sivasî'nin vefatı ile ilgili bilgi verirken de değindiğimiz gibi, onun üstadı ile ilişkilerinden ve mezar taşında yazan ifadeden hareketle vefat tarihinin 860/1455-56 olarak kabul edilmesi daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

¹⁶ Şihâbüddin es-Sivasî'nin tefsiri ile ilgili geniş değerlendirme için bkz; Dartma, "Şihâbüddin es-Sivasî", s.98-105. Sivasî'nin tefsiri hakkında farklı değerlendirmeler için bkz; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi/Tabakâtü'l-Müfessirin*, İstanbul 1974, c.II, s.572; Aslan, "Şihâbüddin es-Sivasî, Uyûnu't-Tefâsîr'indeki Metodu", s.208; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Süleymaniye*

Son olarak belirtmemiz gerekirse, bazı araştırmacıların Sivasî'nin tefsirinde kayda değer işarı yorumlar olmadığına¹⁷ dair kanaatleri varsa da bizce Sivasî'nin tefsiri üzerinde yapılacak ciddi çalışmalar ile onun birçok konuda dile getirdiği kayda değer işarı yorumlar gün yüzüne çıkma imkânı bulacaktır.¹⁸

b. Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye:

Şihâbüddin es-Sivâsî'nin, Hanefî fakihî Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî (ö.596/1200)'nin İslam miras hukukuna dair "el-Ferâizü's-Sirâciyye" isimli eserine yazdığı şerhtir.¹⁹ Sivasî'nin bu eseri, "Şerhu Ferâizi's-Sirâciyye", "Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye", "el-Muhtâcu'l-Ferâizi's-Sirâciyye", "Tenvîrî's-Sirâc", Şerhu's-Sirâciyye fi'l-Ferâiz", "Şerhu Ferâizi's-Secâvendî" ve "Ferâizu Şihâbüddin Ebû Hamid" gibi değişik başlıklarla kaynaklarda yer almaktadır.²⁰ Eserin dili Arapçadır ve bu eser üzerinde Seybold, "Die Breslauer Glossen zu Siwaî's Kommentar zu Sagâwendî's- Erbrecht el-Sirâgije" (Rivista delgi Studi Orientali, Roma 1907, c.VI, 1914-15, s.89-98) adlı bir çalışma yapmıştır.²¹

c. Riyâzu'l-ezhâr fi cilâi'l-ebâr:

Sivasî'nin hadis usulüne dair kaleme aldığı eseridir. Eser, altı bölümden oluşmaktadır. Sivasî, eserinde, muhaddisler nezdinde hadis ıstılahları, hadis tahammül yolları, muhaddislerin adabı, hadis talebesinin adabı, sahabe, tabiun ve muhadramundan olanların bilinme yolları, hadislerin tasnif ve tahrirci konularına değinmiştir. Hatime kısmında ise yedi başlık altında büyüklerin

Kütüphanesinde Bulunan Yazma Tefsirler, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2002, s.265-270. Sivasî'nin bu tefsirinin yüzlerce yazması olduğu için nüshalarını vermedik.

¹⁷ Süleyman Ateş, *İşarı Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998, s.215.

¹⁸ Sivasî'nin bu tefsiri Bahattin Dartma Bey tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve İrşad Kitap Yayın Dağıtım tarafından 2006 yılında dört cilt olarak neşredilmiştir.

¹⁹ Secavendî'nin bu eseri üzerine birçok şerh yapılmıştır. Eser ve şerhleri hakkına bkz; Ferhat Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", *DİA*, c.XII, İstanbul 1995, s.367-368.

²⁰ Tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır: "Süleymaniye Amcazade Hüseyin Paşa, 22, (72b-113a vr.); Süleymaniye Nazif Paşa, 22, (72-113 vr.); Süleymaniye Erzincan, 57, (70 vr.); Süleymaniye Giresun Yazmaları, 119, (1-59 vr.), Süleymaniye Mehmed Ağa Camii, 119, (54 vr.); Süleymaniye Kadızâde Mehmed, 261, (116-171 vr.); Süleymaniye Mahmud Paşa, 264, (68 vr.); Süleymaniye Mahmud Paşa, 265, (22-79 vr.); Süleymaniye İzmir, 289, (66-121 vr.); Süleymaniye H. Hüsnü Paşa, 347, (34-65 vr.); Süleymaniye Bağdatlı Vehbi Efendi, 608, (1-55 vr.); Süleymaniye Laleli, 1314, (1-113 vr.); Süleymaniye Ayasofya, 1619, (63 vr.); Süleymaniye Fatih, 2519, (75 vr.); Süleymaniye Yazma Bağışlar, 2689/4, (29b-48a vr.); Süleymaniye Giresun Yazmaları, 3592, (1b-59a vr.); Süleymaniye Yeni Medrese, (48-109 vr.); Süleymaniye Beyazıt, 1720, (98b-141b); Milli Kütüphane, 06 Mk. Yz. A 4468/5.

²¹ Koca, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", s.368.

küçüklerden rivayeti, babanın oğuldan rivayeti ve hadisi yazan kâtibin uyması gereken hususları işlemiştir.²²

Eser üzerinde bir çalışma yapan ve çalışmasını yayına hazır hale getirdiğini ifade eden H. Reşit Demirel, Sivasî'nin bu eserini *İbnu's-Salab* (ö.643/1245)'in *Mukaddimesi*'nin bir özeti olarak görmekte ve özellikle "Muhaddislerin Adabı ve Sireti" bölümünde el-Bağdadî (ö.463/1070)'nin "*el-Câmi' li-Ablâki'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi*" isimli eserinden oldukça faydalandığını belirtmektedir. Demirel, Sivasî'nin bir tarikat şeyhi olarak bu eseri kaleme almasını eserin değerini artıran bir unsur olarak değerlendirmekte ve Anadolu'nun çalkantılı bir döneminde kaleme alınmasının eserin değerini bir kat daha artırdığına dikkat çekmektedir.²³

d. Şerhu Lubbi'l-elbâb:

Kâdi Beydâvî (691/1291-92)'nin, İbnu'l-Hacib (ö.649/1248)'in *Kâfiye*'sine yapmış olduğu *Lubbi'l-elbâb fi ilmi'li'rab* adındaki muhtasara,²⁴ Sivasî bir şerh yapmış ismini "Şerhu Lubbi'l-elbâb" koymuştur. Arapça talik hat ile kaleme alınan eser, 275 vr.'tır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 502 numaraya kayıtlıdır. Bu eser üzerinde de akademik bir çalışma yapılmamıştır ve bu alanda çalışma yapan araştırmacıları beklemektedir.

e. Risâletü'n-necât min şerri's-sifât:

Sivasî'nin tasavvufî içerikli iki eserinden birisi olan "Risâletü'n-necât min şerri's-sifât" isimli eseri, kaynaklarda "en-Necât min şerri's-sifât", "Risâletü'n-necât min şerri's-sifât" ve "Risâletü'n-necât" gibi farklı isimlerle yer almaktadır.²⁵

Sivasî, zâhirî ve batınî temizliğin on şartından bahsettiği giriş kısmının ardından, tevfik, riyaziye, dünyaya uygun amellerin neticesi ve sorumlu azaların

²² Eserin tespit edilen nüshaları şunlardır: "Süleymaniye, Çelebi Abdullah Efendi, 175/2, (67-95 vr.); Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi, 746/1, (1-29 vr.); Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi, (53 vr.)" Demirel, "Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı", s.112-114.

²³ Demirel, "Şihâbüddin es-Sivasî'nin Hayatı," s.116.

²⁴ Beydâvî, İbn Hacib'in zikretmediği nahiv kaidelerine temas ederek "el-Kâfiye'nin" eksiklerini tamamlamıştır. İbn Hacib'in bu eseri üzerine Beydâvî'den başka Birgivi, "İmtihânü'l-ezkiyâ", Bâyezid b. Abdülgaffâr el-Konevî, "Müdricü'l-fevâid" ve Muhammed b. Ali el-Kunbatî, "Hulâsatu'l-Kütüb" ismiyle şerhler yazmışlardır. Yusuf Şevki Yavuz, Beyzâvî, *DİA*, İstanbul 1992, c.VI, s.102.

²⁵ Tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır: "Süleymaniye Darulmesnevi (Şeyh Mehmed Murad), 155 (51-60 vr.); Süleymaniye Halet Efendi, 246, (61-77 vr.); Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi, 431, (104-117 vr.); Süleymaniye Şehit Ali Paşa, 1391, (88-139 vr.); Süleymaniye Lala İsmail, 1593, (89-92+1 vr.); Süleymaniye Bağdatlı Vehbi Efendi, 2057, (15-25 vr.); Süleymaniye Hacı Mahmud Efendi, 2879, (113-132+2 vr.) ve Süleymaniye Ayasofya, 4812, (37 vr.)

kerameti gibi konuları incelemiştir. Eserin sonunda ise, Hz. Peygamber'in (sav) "Ümmetim yetmiş iki fırka olacak. Birinin dışında hepsi ateşte olacaktır" hadisinden hareketle İslam dünyasındaki mezhepleri, kurucularını, eksik yönlerini ve ehl-i sünnet ekolünün üstünlüğünü dile getirdiği bir bölüm yer almaktadır.²⁶

f. "Cezzâbü'l-kulûb"

Sivâsî'nin tasavvufî içerikli ikinci eseri olan "Cezzâbü'l-kulûb" isimli eseri hakkında daha sonra detaylı bilgi verilecektir.²⁷

B. Sivâsî'nin Tasavvufî Yönü: Mensubu Olduğu Zeyniyye Tarikatı ve Üstadı Şeyh Muhammed (ö.860/1456'dan önce)

Sivâsî, Sühreverdî tarikatının bir kolu olan Zeyniyye yoluna müntesiptir.²⁸ Zeyniyye tarikatının kurucusu Zeynüddin Hafî'nin üstadı Abdurrahman Şirsi'nin Rifaiyye tarikatından da hilafeti olması sebebiyle Sühreverdîyye ve Rifaiyye'yi cem eden bir tarikat olduğu söylenmiştir.²⁹ Zeyniyye yolunun Kâdiriyye ve Halvetiyye ile de bağlantılı olduğu bilgisine rastlanmaktadır.³⁰

Zeyniyye yolunun kurucusu Zeynüddin Hafî'nin esas adı, Ebu Bekir b. Muhammed b. Muhammed b. Ali'dir. 757/1356'da Horasan'ın "Haf" şehrinde dünyaya gelmiş, 838/1435 yılında (81 yaşında iken) Herat'ta vefat etmiştir. Mâlin Köyü'ne defnedilen Hafî'nin bedeni, daha sonra Dervişâbâd'a nakledilmiştir.³¹ Hafî, Celaleddin Fazlullah Tebrizî, Celaleddin Ebu Tahir Ahmed Hocendî el-Medenî, Sadreddin Ebulberekât Ahmed b. Nasrullah Kazvinî, İbnü'l-Cezerî ve Zeynüddin Irakî gibi âlimlerin ders halkalarına iştirak

²⁶ Şihâbüddin Sivâsî, *Risâletü'n-necât min şerri's-sfât*, Süleymaniye Şehit Ali Paşa, 1391, vr.139a.

²⁷ Yaptığımız kütüphane taramalarında Şems-i Sivâsî'ye ait olan 'Sûre-i Kehf Tefsiri (Nakdü'l-hâtır)', İmam Gazalî'ye ait olan 'El-ehâdisü'l-kudsîyyetü'l-erbâniyye' ve müellifi tespit edilemeyen 'Risâle fi usturlâb' isimli eserlerin Şihâbüddin Sivâsî'ye atfedildiğini gördük. Ancak yapılan tetkikler neticesinde bu eserlerin Sivâsî'ye ait olmadığı anlaşılmıştır.

²⁸ Lamîî Mahmud Çelebi, *Nefehâtü'l-iîns min hazâretü'l-kuds terciimesi*, İstanbul 1980, s.551-; Taşköprizâde İsamüddin Ahmed, *eş-Şekâikü'n-nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, (nşr. Ahmed Suphi Fırat), İstanbul 1985, s.68; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995, s.199; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekeler*, Uludağ Yay., Bursa 1990, c.I, s.25-27; Kadir Özköse, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yay., Konya 2008, s.31.

²⁹ Kemaleddin Harîrizâde, *Tıbyânu vesâilü'l-bakâik fi beyâni selâsili'l-tarâik*, Süleymaniye İbrahim Efendî, nr.431, II, vr.107b; Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.I, s.321; Büyük Larousse, Gelişim Yay., İstanbul 1986, c.XX, s.12741.

³⁰ Zeyniyye tarikatı hakkında geniş bilgi için bkz; Öngören, *Taribte Bir Aydın Tarikatı*, s.11-14.

³¹ Lamîî, *Nefehâtü'l-iîns*, s.550; Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s.71-73.

etmiş ve hepsinden icazet almıştır.³² Zeynüddin Hafî, birçok manevî önderden de feyz almıştır. Şihâbüddin Bistamî, Şerifüddin İskenderî, Tâyebedî, Şihâbüddin Ahmed Fernevî, Kemal Hocendî ve İsmail Sîsî'nin sohbetlerine katılmış ve son olarak Nureddin Abdurrahman Mısırî'den icazet almıştır.³³ Döneminde haklı bir şöhret kazanan Hafî'nin bu etkinliğine, daha sonra Hacı Bayram Velî'nin (ö.833/1430)³⁴ talebesi olan Akşemseddin (ö. 863/1459)'in³⁵ kendisine intisap için Herat'a gitmesi bir delil niteliğindedir.³⁶

Hafî'nin eserleri şunlardır: “*el-Vasayâ'l-kudsîyye*,³⁷ *Silsiletü's-süfîyye*,³⁸ *Menbecü'r-reşâd*,³⁹ *Mir'âtü't-tâlibîn*,⁴⁰ *Evrâd*⁴¹ ve *Âdâbu's-süfîyye*.⁴²

Zeyniye tarikatı Horasan, Hicaz bölgesi, Suriye, Mısır, Anadolu⁴³ ve Rumeli gibi birçok yerde yayılma imkânı bulmasına rağmen çeşitli sebeplerden dolayı⁴⁴ XVI. yüzyıldan sonra etkinliğini yitirmiş ve XVII. yüzyıldan sonra da tarih sahnesinden çekilmiştir.⁴⁵

³² Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehavî, *ed-Dav'ul lâmî' li-ehli'l-karnü't-tâs'*, Beyrut Tarihsiz, c.IX, s.260–261.

³³ es-Sehavî, *ed-Dav'ul lâmî'*, s.261. Geniş bilgi için bkz; Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.15.

³⁴ Hayatı hakkında bkz; Ethem Cebecioglu, *Hacı Bayram Velî*, TDVY, Ankara 1998, s.7–109.

³⁵ Hayatı hakkında bkz; Ahmet Çankaya, *İstanbul'un Manevî Fatih Akşemseddin Hz.leri*, Ankara 2003, s.1–232.

³⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİFV, İstanbul 2001, s.417; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2003, s.236. Hüseyin Vassaf Bey'in verdiği bilgiye göre, Muhammed Bahâeddin Şâh-ı Nakşibend, Zeynüddin Hafî'nin sohbetlerine iştirak etmiştir. Vassaf, *Sefîne*, c.I, s.322.

³⁷ Nüshaları için bkz; Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr.2650, vr.5b-111b; Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buharî, nr.2100, vr.2b-44b.

³⁸ Carl Brockelman, *Gesichte der Arabisvben Litteratur Supplementband*, Leiden 1938, c.II, s.285.

³⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, nr.283, vr.4b-77a.

⁴⁰ H. T. Norris, “*The Mir'ât al-Tâlibîn by Zain al-din al-Khavâfi of Khnrâzân and Herat*”, Bulletin of the school of eriental and African Studies (BSOAS), LIII/1 (1990), s.57–63.

⁴¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Murad Buharî, nr.2100, vr.82b-85a. Bu eseri, Kutbuddin İzniki'nin oğlu Mehmed İzniki, “*Tenvirü'l-Evrâd*” ismiyle Arapça olarak şerh etmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr.290, vr.1b-37b. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*; c.I, s.159-160; Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Süfînin Kelâmı*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s.434; Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.22.

⁴² Süleymaniye Kütüphanesi, Uşşakî, nr.23, vr.78b-82b. Hafî'nin müritlerine nasihatlerinden ve zühd ile ilgili bilgi sunduğu başka eserleri de vardır. Geniş bilgi için bkz; Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.22.

⁴³ Zeyniye tarikatı, özellikle, Şeyh Muslihiddin İbn Vefa (ö.1491) döneminde etkinliğini en üst dereceye çıkarmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, s.533. Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.303.

⁴⁴ Bu sebepler ve değerlendirmeleri hakkında bkz; Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.195.

⁴⁵ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s.237.

Zeyniye yolunun silsilesini şu şekilde gösterebiliriz: Zeynüddin Hafî>Şeyh Nureddin Abdurrahman Şibris'i(Şirsî) Mısırî> Şeyh Cemâleddin Yusuf Acemî Gûrânî> Şeyh Hüsâmeddin Hasan Şimşîrî> Şeyh Necmeddin Mahmûd Isfehânî> Şeyh Nureddin Abdüssamed Natanzî ve İmam Sühreverdi.⁴⁶

Şihâbüddin es-Sivasî, "*Cezzâbü'l-Kulûb*" isimli eserinin sonunda yer alan silsileye göre Zeyniye yolunun kurucusu Zeynüddin Hafî'ye intisap etmiş,⁴⁷ onun vefatı üzerine halifesi Şeyh Muhammed'e intisap etmiştir. Eserde, Sivasî'nin silsilesi şu şekilde sıralanmıştır:

"Zeynüddin Mısırî/Zeynüddin Hafî⁴⁸> Şeyh Abdünnûr> Muhyiddin İbnü'l-Arabî."⁴⁹

Öngören'in de belirttiği gibi, bu silsile hiçbir Zeyniye silsilesine uymamakta ve silsilede ismi geçenlerin tarihî olarak birbirleri ile görüşme imkânları bulunmamaktadır.⁵⁰ Bundan dolayı, silsiledeki isimlerin birbirlerinden mana âleminde icazet aldığı fikri akla gelmektedir. Ayrıca, "*Cezzâbü'l-Kulûb*" isimli eserde Sivasî'nin silsilesi sıralanırken Abdülkadir Geylanî ve ondan önceki isimler de dile getirilmiştir ki, bu silsile şu şekildedir:

"Yunus Cemalüddin Abbasi> Abdülkâdir Geylanî> Ebu Said el-Mübârek b. Ali el-Muharremî> Ali b. Muhammed el-Kureşî> Ebulferec et-Tarsûsî> Ebulfazl Abdülvâhid b. Abdülaziz et-Temimî> Ebubekir Muhammed b. Halfü's-Şibli> Cüneyd el-Bağdadî> Serî es-Sakatî> Maruf el-Kerhî> Ali b. Musa> babası Musa b. Cafer> babası Cafer b. Muhammed> babası Muhammed b. Ali> babası Ali b. Hüseyin> babası Hüseyin> babası Ali b. Ebi Talib> Hz. Peygamber (sav)> Hz. Cebrail> Hz. Allah (c.c).⁵¹

Şihâbüddin es-Sivasî'nin Zeynüddin Hafî'den sonra intisap ettiği kişinin Şeyh Muhammed olduğuna değinmiştik. Hayatı hakkında kaynaklarda bilgi

⁴⁶ Tabibzâde Derviş Mehmed Şükrü b. İsmail, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyib-i Sıfıye*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayî Efendi, nr.1098, vr.53-54; Vassaf, *Sefine*, c.I, s.321. Zeyniliğin Hz. Ali, Abdülkâdir Geylanî ve Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan silsileleri için bkz; Sadık Vıcdanî, *Tarikatlar ve Silsileleri*, Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s.145; Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.13-14.

⁴⁷ Nişancı Mehmed Efendi, *Nişancı Tarihi*, İstanbul 1290, s.123.

⁴⁸ Reşat Öngören Bey, Zeynüddin Mısırî'den kastın Zeynüddin Hafî olduğunu söyler. "Mısırî" şeklindeki nisbenin Zeynüddin Hafî'nin Mısır'da kalmasından kaynaklandığını belirtir. Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.70.

⁴⁹ Şihâbüddin Sivasî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, Bâyezid Kütüphanesi Veliyüddin Efendi, nr.3257, vr. 170a-170b-171a.

⁵⁰ Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.70.

⁵¹ Sivasî, *Cezzâbü'l-Kulûb*, vr. 170a-170b-171a; Vıcdanî, *Tarikatlar ve Silsileleri*, s.145; Öngören, *Tarihî Bir Aydın Tarikatı*, s.70.

bulunmayan Şeyh Muhammed'in Zeynüddin Hafî'nin Anadolu'da faaliyet yürüten bir halifesi olduğu, Sivasî hakkında bilgi veren kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁵² Daha öncede geçtiği gibi, Sivasî, üstadı Şeyh Muhammed ile birlikte Selçuk'a hicret etmiş ve burada vefat etmiştir. Bursalı Mehmet Tahir Bey, Şeyh Muhammed'in Sivasî'den birkaç yıl önce vefat ettiği bilgisine yer vermektedir.⁵³ Bu bilgiden hareketle Şeyh Muhammed'in 1456'dan önce bir tarihte vefat ettiği söylenebilir.

Sivasî'nin hayatı, eserleri ve tarikatı hakkında sunduğumuz bu bilgilerden sonra "Cezzâbü'l-kulûb" isimli eseri ve bu eser bağlamında bazı tasavvufî fikirlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

C. Şihâbüddin es-Sivasî'nin "Cezzâbü'l-kulûb" İsimli Eseri

Sivasî'nin bu eseri, "Cezzâbü'l-kulûb fi hakkı ehl-i sülûk",⁵⁴ "Cezzâbü'l-kulûb"⁵⁵, "Cezzâbü'l-kulûb ilâ hizmeti allâmü'l-guyûb"⁵⁶ ve "Cezzâbü'l-kulûb ilâ tarîki'l-mahbûb"⁵⁷ şeklinde kayıtlarda geçmektedir. Sivasî'nin bu eserin ismi ve içeriği üzerindeki tartışmaları nüshaları tek tek ele alarak değerlendirmek istiyoruz.

a. Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 853. vr. 1a-14a:

Arapça olan eser nesih hatla kaleme alınmıştır. Eserin orijinal nüsha olmadığı sonunda istinsah eden kişinin "Hüseyin b. Hasan"⁵⁸ şeklinde dile getirilmesinden anlaşılmaktadır. Eser, 1085/1664'te tamamlanmıştır. Eserin ismi, "Hâzihi'r-risâletü yüsemâ bi-cezzâbü'l-kulûb" şeklinde eserin başında belirtilmiştir. Eserin şu veya bu yazara ait olduğunu gösteren bir işaret bulunmamaktadır. Konuların işleniş şekli, başlıkları ve dizaynı ile Sivasî'nin eseri olduğu anlaşılan bu nüsha, orijinal nüshasının istinsah edilmiş şekli izlenimini vermektedir. İstinsah eden kişi, eserin adını "Cezzâbü'l-kulûb" olarak kaydetmiştir.⁵⁹

⁵² Taşköprü-zade, *ef-Şekâik*, s.31; Vassaf, *Sefîne*, c.I, s.321.

⁵³ Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s.90.

⁵⁴ Milli Kütüphane, 06 Mk Yz. A 5334/1, Giriş Sayfası.

⁵⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 853, vr.1a; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi, 325.

⁵⁶ Milli Kütüphane, 06 Mk Yz. A 5334/1, vr. 18a.

⁵⁷ Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Sıra no: 43168, Kayıt No: 40419, Tasnif No:297.84/CEZ. K, 164b-202a; Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Sıra no: 43169, Kayıt No: 42937, Tasnif No:297.84/DEH. C, 83b-120b; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3685; Süleymaniye, Beyazıt, 7883.

⁵⁸ Sivasî, *Cezzâbü'l-kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 853, vr.14a.

⁵⁹ Sivasî, *Cezzâbü'l-kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 853, vr.1a.

b. Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Sıra no: 43168, Kayıt No: 40419, Tasnif No:297.84/CEZ. K, 164b-202a.

Bu nüsha da Arapça'dır ve nesih hatla yazılmıştır. Risalenin sonu eksik olduğundan kim tarafından kaleme alındığı veya istinsah edildiği tarih belli değildir. Bu nüshada da eserin yazarına dair bir ibare mevcut değildir. Yine eserin içeriğinden ve konuların işleniş tarzından Sivasi'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Bu nüsha, "Cezzâbü'l-kulûb ilâ tarîki'l-mahbûb" şeklinde kayıt altına alınmıştır.

c. Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Sıra no: 43169, Kayıt No: 42937, Tasnif No:297.84/DEH. C, 83b-120b ve Milli Kütüphane, 06 Mk Yz. A 5334/1, vr. 1a-18a.

Bu iki yerde bulunan nüshaların Abdülhak b. Seyfeddin Dehlevî'ye⁶⁰ ait olduğu belirtilmektedir. Milli Kütüphane'de yer alan nüsha nesih hatla kaleme alınmış ve 1050/1640'ta tamamlanmıştır. Yine bu nüshada da eserin kime ait olduğunu gösteren bir ibare bulunmamaktadır. Sivasi'ye aidiyeti kesin olan ve biraz sonra hakkında bilgi vereceğimiz nüsha ile birebir uygunluk gösteren bu nüshanın Abdülhak b. Seyfeddin Dehlevî adına kayıt altına alınması çok şaşırtıcıdır. Eserin, bu isme ait olduğunu gösteren bir delil bulunmamaktadır. Adı geçen müellifin bu ismi taşıyan bir eseri olmakta birlikte⁶¹ bu nüshanın o yazara ait olması mümkün gözükmemektedir. Çünkü Sivasi'nin eserindeki konular, başlıklar ve dilin kullanımı gibi unsurlar ile bu nüshadaki konular, başlıklar ve kullanılan dil aynıdır. Ayrıca, AÜİF kütüphanesinde bulunan nüshanın 1086/1665'te tamamlanması ve nüshayı "Hüseyn b. Hasan b. Abdullah"ın istinsah ettiğine dair bilgi birleştirilince bu kişinin daha önce eseri istinsah eden "Hüseyn b. Hasan"ın oğlu olduğu ve babasından bir yıl sonra eseri istinsah ettiği ortaya çıkmaktadır. Babasının istinsah ettiği nüsha ile ilgili verdiğimiz bilgilerden yola çıkarak oğlunun istinsah ettiği bu nüshanın da

⁶⁰ 958'te Delhi'de dünyaya gelen Abdullah b. Seyfeddin, ilk eğitimini babasından yapmış ve babasının isteği üzerine birkaç yıl medresede hocalık yaptıktan sonra Ekber Şah'ın sarayına girmiştir. Muhammed el-Herevî, Abdülvehhab b. Veliyullah el-Muttaki gibi âlimlerden dersler alan Dehlevî, döneminin bürokrasisi ile de yakın ilişki içerisinde olmuştur. Hayatını sapık fırkalarla mücadeleye adanmış Dehlevî, eserleri, yetiştirdiği talebeleri ve yön vermeye çalıştığı devlet adamları ile dönemine etki eden önemli bir ilim adamıdır. Hadis, tasavvuf, biyografi ve fıkha dair birçok eser kaleme alan Dehlevî, 1052/1642'de vefat etmiştir. İsmail Hakkı Ünal, "Abdülhak b. Seyfeddin Dehlevî", *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.291-293.

⁶¹ Ünal, "Abdülhak b. Seyfeddin Dehlevî", s.292. Dehlevî'ye ait olduğu belirtilen bu eser ile Sivasi'nin eseri arasında şöyle bir ilişki olması muhtemeldir: Dehlevî'nin bu eseri Sivasi'nin eserinin bir şerhi olabilir ve Dehlevî yaptığı bu şerhi "Cezzâbü'l-kulûb ilâ tarîki'l-mahbûb" olarak isimlendirmiş olabilir. Veya Dehlevî'nin "Cezzâbü'l-kulûb ilâ tarîki'l-mahbûb" ismini taşıyan müstakil bir eseri vardır ve isim benzerliği nedeniyle Sivasi'nin eseri ile karıştırılmıştır. Fakat bu zayıf bir ihtimaldir. Çünkü yaptığımız kütüphane taramalarında Dehlevî'ye ait bu ismi taşıyan müstakil bir esere rastlayamadık.

Sivasî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Milli Kütüphane'de yer alan nüsha, bu eserin, diğer kütüphanelerde yer alan nüshasına nispetle daha sade ve şerhlere yer vermeden kaleme alınmış şeklidir. Yine AÜİF kütüphanesinde ve Milli kütüphanede yer alan bu nüshalarda eserin ismi "Cezzâbü'l-kulûb ilâ tarîki'l-mahbûb" olarak ifade edilmiştir.

d. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144b-171b.

Arapça olan eserin girişinde ismi belirtilirken "*Şeyhimiz Şihâbüddin es-Sivasî, Allah Teâlâ derecesini ala-yı ilhiyyuna yükseltsin, tarafından yazılmıştır ve o ismini Cezzâbü'l-kulûb koymuştur*"⁶² ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeden, bu nüshanın ana nüsha olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Zaten diğer nüshalara bakıldığında bu ana nüshadan faydalanılarak kaleme alındıkları ve bu nüshada dile getirilen konuları daha detaylı bir şekilde işleyip konularla ilgili başka ayet, hadis ve menkıbelere yer verdikleri görülmektedir. Bu da Veliyüddin Efendi'de bulunan nüshanın ana nüsha olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Yine, "Cezzâbü'l-kulûb Tercümesi"⁶³ başlığı ile eseri tercüme eden Mehmet Rifat el-Kâdirî el-Eşrefî (ö.?), Veliyüddin Efendi'de bulunan nüshayı tercüme etmiş ve diğer nüshalardaki farklılıkları dikkate almamıştır. Bu da Veliyüddin Efendi'de bulunan nüshanın ana nüsha olduğu görüşünü desteklemektedir.

Yukarıda geçen "*Şeyhimiz Şihâbüddin es-Sivasî tarafından yazılmıştır*" ifadesinden bu ana nüshayı Sivasî'nin kendisinin kaleme almadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen, bu nüshayı Sivasî, talebelerinden/müritlerinden birisine yazdırmıştır. Bu nüshanın bir önemi de diğer nüshalarda eserin kime ait olduğuna dair bir ifadeye rastlanmazken bu nüshada eserin Şihâbüddin es-Sivasî'ye ait olduğunun açıkça dile getirilmiş olmasıdır.

Veliyüddin Efendi nüshasında eserin kaç bölümden oluştuğu belirtilmemesine ve bazen birkaç konu tek bir başlık altında işlenmesine rağmen diğer nüshalarda eserin otuz bölümden oluştuğu açıkça ifade edilmekte ve her konu bir bölüm içerisinde ele alınmaktadır.⁶⁴ Bu nüshada da eserin yazıldığı

⁶² Sivasî, *Cezzâbü'l-kulûb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr. 144a.

⁶³ Mehmet Rifat, *Cezzâbü'l-kulûb Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd, nr. 3263, vr. 43a-76b. Eser rika hatla kaleme alınmıştır ve Osmanlıcadır.

⁶⁴ Bursalı Mehmet Tahir Bey, Sivasî'nin bu eserinin otuz bölümden oluştuğunu söylemektedir. Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.I, s.90. Abdülkadir Özcan da Mehmet Tahir Bey'in bu konudaki görüşüne dikkat çekmiştir. Abdülkadir Özcan, "Şakaik Tercümesi ve Zeyillerinde Sivas Uleması ve Meşayih", *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Sivas 2007, c.II, s.5. Fakat yaptığımız araştırmalar göstermektedir ki Sivasî'ye ait orijinal nüsha otuz bölümden oluşmamaktadır. Mehmet Tahir Bey'in bahsettiği ve otuz bölümden oluşan nüsha Sivasî'nin eseri üzerinde "Hüseyin b. Hasan" tarafından yapılan şerhtir. Bu şerh, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi, 853, vr.1a-17a'da bulunmaktadır ve bu şerhle ilgili yukarıda detaylı bilgi verilmiştir.

tarih belirtilmemiştir. Başlıklar kırmızı kalemle yazılmış, ilk bölümün ilim son bölümün ise şeyhlerin hırka giymelerine dair olduğu söylenmiştir. Ayrıca bu nüshada yer alan, “Hülefâ-yı Râşidîn ve Hz. Peygamber’in Ashabı”⁶⁵, “Veli ve Velâyetin Anlamı”⁶⁶, “Hz. Peygamber’in Bazı Duaları”⁶⁷ ve “Hırka Giyme”⁶⁸ gibi bazı başlıklar diğer nüshalarda yer almamaktadır.

Netice olarak belirtmemiz gerekirse, bazı kaynaklarda başkasına aitmiş gibi yer alan bu eserin, yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı, Sivâsî’ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kaynaklara farklı isimlerle geçen bu eserin isminin, ana nüshada belirtildiği gibi, “Cezzâbü'l-kulûb” olduğu ve şerh edenler tarafından farklı isimlerle kayıt altına alındığı gözlemlenmiştir.

D. “Cezzâbü'l-kulûb” İsimli Eser Bağlamında Şihâbüddin es-Sivâsî’nin Bazı Tasavvufî Görüşleri

Şihâbüddin es-Sivâsî, tasavvufî fikirlerini dile getirirken kendine has bir üslup kullanmıştır. O, fikirlerini açıklarken aralarında ilişki kurduğu kavramları bir başlık altında incelemiş, her işlediği konunun mukaddime kısmında konu ile ilgili bir ayet ve bir hadis nakletmiştir.⁶⁹ Onun bu metodundan dolayı, görüşlerini belirli kategorilere ayırarak irdelenmek pek mümkün gözükmemektedir. Bu nedenle, Sivâsî’nin konuları işlerken aralarında bağlantı kurduğu konuları birlikte işlemenin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Genel olarak Sivâsî’nin eseri incelendiğinde ifadelerinin berraklığı, her türlü aşırıktan uzak ve sade bir tasavvuf anlayışına sahip oluşu ilk anda göze çarpmaktadır. Sivâsî’nin, fikirlerini, İslam’ın en önemli iki kaynağı olan Kur’ân ve Sünnet’e dayandırma gayreti de eserin dikkat çeken bir başka yönüdür. O, bu iki önemli dayanağın ardından ‘muhakkik âlimler’ veya ‘şöyle nakledilmiştir’ gibi ifadelerle kendinden önce bu konularda fikir beyan eden birçok sûfînin görüşüne de eserinde yer vermiştir. Eserde dikkat çeken bir diğer husus da Sivâsî’nin ehl-i sünnet çizgisini korumaya gösterdiği özendir. Hz. Peygamber’in (sav) faziletlerini ve yüceliklerini anlattığı bir bölümün ardından ‘Raşit Halifeler’ ve ‘Sahabe-i Kiram’ ile ilgili ayrı bir başlık altında bilgi sunması onun ehl-i sünnet inancına bağlılığını gösteren önemli işaretlerden bir tanesidir. Çünkü o, bu sıralama ile Hz. Peygamber’den (sav) sonra Raşit halifelerin, hilafetini meşru

⁶⁵ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr.157b.

⁶⁶ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr.161b.

⁶⁷ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr.163a.

⁶⁸ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr.168a.

⁶⁹ Örneğin, istikamet ve takva arasında yakın bir bağ kurmuş, bu iki konuyu bir bölümde incelemiş ve konulara ışık tutan ayet ve hadisleri aynı başlık altında dile getirmiştir. Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 149a-150a.

gören ve sahabe-i kiramı ayırt etmeksizin benimseyen ehl-i sünnet inancına⁷⁰ olan sadakatini göstermiştir. Onun ehl-i sünnete bağlılığına işaret eden diğer unsurlara fikirlerini incelerken de zaman zaman değineceğiz.

Sivasî'nin tasavvufun kaynağına dair tespitleri ve bu konuyu yakından ilgilendiren dünyaya değer vermeme, kalın elbise/aba veya yün elbise giyme ve fakirlik hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirebiliriz:

1. Tasavvufun Kaynağı ve Konu İle ilgili Temel Kavramlar: Cibril Hadisi, Aba veya Yün Elbise Giyme ve Fakirliğe Bakışı

Şihâbüddin es-Sivasî tasavvuf anlayışını, diğer sûfilerde olduğu gibi, Hz. Peygamber'in (sav) Cibril Hadisi⁷¹ olarak bilinen hadisine dayandırmaktadır. O, eserinde, ilk olarak ilmin faziletinden bahsettikten sonra, Cibril Hadisi'nde belirtilen iman, İslam ve ihsan kavramları üzerinde durarak tasavvufi hayatın varlığını temellendirmeye çalışmıştır. Sivasî, hadiste dile getirilen iman konusunu tarif ederken; 'İman, tevhidin ispatı ile beraber Allah'ı ve melekleri tazim ile tasdik etmektir'⁷² ifadelerine yer vermiştir ki, onun bu ifadeleri, sûfilere iman tanımlamalarında belirttikleri 'vuslata erme', ulûhiyeti seyretme' ve 'sadece bir olanı görme'⁷³ telakkilerini aynen yansıtmaktadır. Bir başka ifadeyle, Sivasî, imanı sadece kalp ile tasdik olarak görmemekte ve 'tevhidin ispatı' ifadesi ile imanın ileri derecelerini aşk ve hakikat olarak benimsediğine işaret etmektedir. Cibril Hadisi'nde imandan sonra tarif edilen İslam'ı, "Tevhid (Allah Teâlâ'nın varlığına ve birliğine inanmak, Hz. Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna iman etmek) ve Hz. Peygamber'in (sav) Allah Teâlâ'dan aldığı emir ve yasakların hepsine boyun eğmek" şeklinde tanımlayan Sivasî, daha sonra 'Allah'ı görüyormuşçasına O'na kulluk etmek' şeklinde tanımlanan ihsanın ibadette haşyet ve huşua delalet ettiğini belirtmektedir. Sivasî, ihsanın kişiye kazandırdığı huşuu, 'kalbin ürpermesi ve azaların Allah'ın itaat edilmesini emrettiği şeylerde sükûna ermesi'⁷⁴ olarak tanımlamıştır ki, bu tanımlaması ile o, ihsanı tasavvufi anlayışın temel bir unsuru olarak kabul ettiğine işaret etmektedir. Çünkü birçok sûfi tasavvufu kalp tasfiyesi olarak kabul etmektedir ve Sivasî bu tanımlamasında ihsan anlayışının kalp ve azalar üzerindeki etkisine dikkat çekmektedir.

⁷⁰ Saduddin Mesud İbn Ömer İbn Abdillâh Taftazanî, *Şerhu'l-Makâsîd*, Beyrut 1989, c.V, s.72; Ebu Ceyb Sadi, *El-Gâmusu'l-fikriyye*, Dimeşk 1988, s.390; Mehmet Necip, *Kenzü'l-Ferâid fi Mesâilil-Akâid*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1914, s.54-56.

⁷¹ Buharî, İman 1; Müslim, İman 1.

⁷² Sivasî, *Cezzâbu'l-kulûb*, Veliyüddin Efendi, nr. 3257, vr.146a.

⁷³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., Ankara 2005, s.309.

⁷⁴ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.146b.

Sivâsî'ye göre tasavvufun bir diğer temel dayanağı İslam'ın dünyaya bakışını ifade eden ayet ve hadislerdir. Ona göre; ayetler, hadisler ve Hz. Peygamber'in (sav) yaşantısı kişiye dünyaya değer vermemeyi tavsiye etmektedir.⁷⁵ Sivâsî, dünyaya değer vermemeyi gösteren en önemli işaretin de yün elbise veya aba giymek olduğu görüşündedir. Ona göre, Hz. Peygamber (sav) ve diğer birçok peygamber dünyaya değer vermediklerini ifade etmek için yün elbise veya aba giymişlerdir.⁷⁶ Sivâsî, giyim-kuşam konusunda "Ey Âdemoğulları, size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Hayırlı olan, takva elbisesidir. İşte bunlar, Allah'ın ayetlerindedir, belki düşünüp öğüt alırlar"⁷⁷ ayetinin yol gösterici bir mahiyete sahip olduğu kanaatindedir. O, bu ayetten hareketle kişi için zâhir ve bâtın olmak üzere iki türlü giyim-kuşamın söz konusu olduğunu söyler. O, zâhir giyinmemin zaruri olan ve olmayan kısımlarına işaret ettikten sonra süs amaçlı giyim-kuşamın zaruri olmadığını kişinin avret yerlerini örtecek bir giyim tarzı ile yetinmesi gerektiğini belirtir.⁷⁸ Bu noktadan sonra sözü, bâtın giyim-kuşama getirir ve zâhirinde zaruri giyimle yetinen ve bu şekilde dünyaya kıymet vermediğini ifade eden kimselerin bâtın elbisesi olarak takva elbisesine bürünmeleri gerektiğini zikreder. Sivâsî, "Takva elbisesi de yün elbise gibi dünyada hakirlik, ahirette nur olduğu için zaruridir. Bâtının kötü hasletini giderir"⁷⁹ sözleri ile zâhir ve bâtın arasındaki ilişkiye/dengeye dikkat çeker. O, ehlullahın bu iki tür giyim-kuşamı bir araya getirme niyetlerine vurgu yaptıktan sonra, onların takva elbisesinin üstünlüğünü kabul ettiklerine dair görüşlerini de aktarmayı ihmal etmez.⁸⁰

Sivâsî, aba veya yün elbise giyerek fakirlik yolunu tercih edenlere bazı uyarılarda bulunmuştur. Ona göre sadece aba veya yün elbise giymekle fakir olunmaz. Ona göre fakirlik; zühd, zikir, ibadet, halk içerisinde Hak ile olmak, kanaatkâr olmak, az yemek, asgari giyimle yetinmek, dünyayı terk etmek, nefis mücadelesine devam etmek, az konuşmak, az uyumak, murakabeye önem vermek, şeyhlerin sohbetlerine devam etmek, şehvî arzuları terk etmek, mescitlerde oturmak, güzel ahlak sahibi olmak, sabırlı olmak ve insanların gizli-açık ayıplarını örtmek gibi birtakım şartları ifa ile elde edilebilecek bir makamdır.

⁷⁵ Bu konuda şu ayetlere bakılabilir: Rahman; 55/26; Enam; 6/36; Al-i İmran; 3/185. Hz. Peygamber'in bu konudaki görüşleri için bkz; Buhari, Zekât, 47; Cuma 28; Cihad, 37; Rikak, 7; Müslim, Zekât, 123; Nesai, Zekât, 81; Tirmizi, Daavat, 60 (Hadis no:3458); Aynı eser, Zühd, 12 (Hadis No:2321); İbn Mace, Zühd, 11 (Hadis No:4110). Muhittin Akgül, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yay., İstanbul 2002, s.188-193; Ahmet Yıldırım, 'Hz. Peygamber'in Dünyaya Bakışı', *Somuncu Baba*, Sayı:102, 2009, s.32-34.

⁷⁶ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.169a.

⁷⁷ Araf 7/26.

⁷⁸ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.168a-168b.

⁷⁹ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.169a.

⁸⁰ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.169b.

O, ancak sıralanan bu şartları yerine getirme gayretinde olanların Kur'ân'da tarif edilen fakra ulaşabilecekleri kanaatindedir.⁸¹ Onun fakr konusundaki görüşlerinin, Abdülkadir Geylanî (ö.561/1166)'nin 'Ey ihvanım! Mahbuba doğru himmetlerinizle seyredin. Musavvir'in nazarını talep için suret ordularından çıkın. Kurbiyet Kâfı altındaki ebedî hayatı isteyin, 'azık hazırlayın ve bilin ki azıkların en hayırlısı takvadır'⁸² şeklindeki uyarılarının⁸³ biraz daha detaylandırılmış şekli olduğu görülmektedir. Sivasî'nin bu konudaki tespitleri, Hucvirî'nin (ö.465/1072) 'Murakka'a' başlığı altında hırka giymenin keyfiyetinden bahsettiği ifadelerini de hatırlatmaktadır. Hucvirî, "Keşfu'l-Mahcûb" isimli eserinin ilgili bölümünde Hz. Peygamber ve sahabenin yün elbise giymelerinden bahsettikten sonra yün elbise giymenin kişiye kazandıracığı güzellikleri dile getirmiştir. Ona göre, yün elbise giymek bedenleri itibariyle kişilerin dünyaya değer vermediğini gösterirken manevî olarak da ruhlarının saflaşmasına ve alçak gönüllü olmalarına yardımcı olur.⁸⁴ Ayrıca Hucvirî, sadece hırka giymekle tasavvuf yoluna girilmiş olmayacağını, yün elbise giymenin gerekleri olduğunu da ifade eder. Ona göre tasavvuf yolunu benimsemek hırka ile değil hurka/hararet ve ateş ile olur.⁸⁵ Sivasî'nin yukarıda dile getirilen görüşleri ile Hucvirî'nin bu konudaki tespitleri arasındaki benzerlik gerçekten dikkat çekicidir.

Sivasî'nin tasavvufun kaynağı, aba veya yün elbise giymek gibi konulardaki görüşlerini genel bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak şunu söylememiz mümkündür: Sivasî, eserinde bu konularda sûfilere daha önce dile getirdikleri görüşlerini kendine özgü bir tasarım ile dile getirmiş ve onların görüşlerini aynıysa ile benimsemiştir. Sivasî, mensubu olduğu yolun büyüklerinin görüşlerini isim vermeden nakletmiştir. Bu anlamda Abdülkadir Geylanî'nin fikirlerine olan yakınlığı son derece dikkat çekicidir.

2. Veli ve Velilerin Özellikleri

Arapça'da dost anlamına gelen veli kelimesi tasavvuf literatüründe; sürekli olarak taata devam eden isyandan uzak duran şehvetlerden kaçınan arifleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.⁸⁶ Sivasî, veliyi Hz.

⁸¹ Sivasî, *Cezzâbu'l-kevlîb*, vr. 169b-170a.

⁸² Bakara 2/187.

⁸³ Abdülkadir Geylanî, *Risaleler*, Hazırlayan: Dilaver Gürer, İnsan Yay., İstanbul 2007, s.236.

⁸⁴ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Hakikat Bilgisi, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1996, s.125-127.

⁸⁵ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s.128.

⁸⁶ Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işârâtı ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, Tercüme: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004, s.590; Seccâdi, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çev: Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.509-510; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2002, s.372; Cebecioğlu, *TIDS*, s.697.

Peygamber'in: "Onlar, görüldüğünde Allah'ı hatırlatan kimselerdir"⁸⁷ hadisi ile tanımlamıştır. O, bu hadisten hareketle velilerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır: "O'na iman eden ve O'ndan sakınanlardır. Onların dünya ve ahiret hayatı müjdelerle doludur. Onlar namazı kılarlar ve onların kalplerine marifet pınarları akar. Onlar istikametle Allah'tan sakınırlar. Onların nefesleri hayâ ve havf yönünden her an görev yapmaktadır. Onların ruhları kabzedilirken yüce melekler onlara müjdeler verirler. Ve onlar cennete giren kimselerdir."⁸⁸ Sivâsî, görüldüğü gibi, veliyi özellikleri ile tanımlama yoluna gitmiştir. O, bu hadisten velinin sırrının Allah'ın zikri ile gizli olduğunu anlaşıldığını belirtmiş ve velinin halk arasında güneş gibi bir konuma sahip olduğunu ifade etmiştir. Sivâsî, velinin sırrını zikrullah ile dolu görmesini gaflet alameti olarak takdim etmiştir. Ona göre, bir kişinin velinin sohbeti veya vesilesi ile Allah'a yol bulması onun sırrının zikrullah ile dolu olduğunu göstermektedir.⁸⁹

Sivâsî, dünyaya değer vermeyen, ibadete düşkün, halk içerisinde Hak ile olan, az yiyip az uyuyan ve az konuşan, nefis mücadelesinde sürekli olan, mescitlerde oturmayı âdet edinen, sabırlı ve güzel ahlak sahibi olan velilere "Dikkat edin! Allah'ın veli kullarına korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklar"⁹⁰ ayetinin işaret ettiği kanaatindedir. O, velinin başka özellikleri üzerinde de durmuştur. Ona göre veli, her şeyde Allah'a güvenen, Allah'ın emirlerine tazimde bulunan ve yaratılanlara karşı şefkatle muamele eden kimsedir.⁹¹ Sivâsî'nin naklettiği bu özelliklerde velinin tevekkül, takva ve şefkat sahibi olması gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. Ayrıca o, velinin tevekkül ve takva sahibi olması yönü ile Rabbine bakan tarafına, şefkat sahibi olması yönü ile de yaratılmışlara bakan tarafına vurgu yapmıştır. Sivâsî, birçok sûfinin Cürçânî'nin "Kitâbü't-ta'rîfât" isimli eserinden nakille fail ve meful manalarını temel alarak yaptıkları veli tanımlarından⁹² fail manasına alınan tanımlamayı tercih etmiştir. Bu tanıma göre veli, Allah'a karşı ibadet ve taati yerine getiren, gizli-aşikâr Allah'ın emirlerine uyan ve haline rıza gösteren kimsedir.⁹³

Velilerin kerameti konusu üzerinde de duran Sivâsî, onların esas kerametlerini dünyayı ehline bırakıp nefislerini Rablerine teslim etmeleri olarak görmektedir.⁹⁴ Keramet konusunda Sivâsî, nebi-veli ilişkisine bir başka ifadeyle

⁸⁷ İbn Mace, Zühd, 4.

⁸⁸ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 162a.

⁸⁹ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 162a.

⁹⁰ Yunus 10/62.

⁹¹ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 162a.

⁹² Kuşeyri, *Letâifü'l-İşârat*, Köprülü, No:117, vr.114; Kaşânî, *TS*, s.590; Seccâdi, *TİS*, s.509-510; Uludağ, *TTS*, s.372; Cebecioğlu, *TTDS*, s.697.

⁹³ Seyyid Şerif Cürçânî, *Kitâbü'l-ta'rîfât*, Daru'l-ma'rife, Beyrut 2007, s.230.

⁹⁴ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 162b.

keramet-mucize arasındaki ilişkiye de değinmiştir. Ona göre, velilerin kerameti peygamberlerin davalarını ispat için bir mucize niteliğindedir. Keramet, nübüvvet davasının ispatı için ortaya çıkmaz. Mucize ise Allah Teâlâ'nın varlığı, birliği ve peygamberine işaret olarak tecelli eder. Keramet, Allah Teâlâ'nın davetine icabetin neticesidir. Mucize, peygamberlik iddiasını ispat eden konuşmalar niteliğindedir. Keramet, evliyanın elinde olmadan meydana gelir.⁹⁵ Bu konuda Sivasî'nin Abdülkadir Geylanî'den son derece etkilendiği görülmektedir. Geylanî, nebi ve veliler hakkında şu bilgileri nakletmektedir: "Nebiler, Hakk'ın kaynaklarıdır; veliler ise sadakatin zuhur yerleridir. Mucize vahyin icra mahalli ve hikmet manalarının sırlarıyla yapılan bir meydan okumadır... Velinin kerameti, bir fiilin Nebi (sav)'nin sözünün kanun üzere istikametini gösterir. Keramet, Hakk'ın nurunun velinin kalbine yansımalarının eseridir. Bu durum velinin üzerinde ancak onun iradesi olmaksızın gerçekleşir."⁹⁶ Nakledilen her iki bilgi Sivasî'nin Geylanî'den ne denli etkilendiğini göstermektedir. Bu minvalde söz söyleyenlerden bir tanesi de İmam Gazalî (ö.505/1111)'dir. O da velinin nefis mücadelesi ile meşgul olan, kalp tasfiyesine önem veren, fakirliği tercih eden, helal yiyen, güzel ahlak sahibi ve zikir ile meşgul kimse olduğunu sıralamaktadır ki,⁹⁷ Sivasî'nin velileri tarif ederken naklettikleri ile Gazalî'nin veli hakkında naklettiklerinin birebir örtüştüğü gözlemlenmektedir.

3. Kur'ân'a ve Sünnete Tabi Olmayı İfade Eden İki Önemli Kavram: İstikamet ve Takva

Sûflerin, 'ahde vefa, taahhütlere sadakat', 'dinin emirlerine uyma ve yasaklarından kaçınmadaki devamlılık'⁹⁸ şeklinde tarif ettikleri istikamet konusu da Sivasî'nin gündemindedir. O, istikameti; 'sırat-ı müstakime uymak' şeklinde tanımlamış ve istikameti emreden "İşte bundan dolayı emrolunduğun gibi doğru ol"⁹⁹ ayetinin tevhid, amel ve Kur'ân ile hamde layık olan Rabbe tevekküle işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁰ Sivasî, istikameti beş kısma ayırmış ve dilin istikametini zikir ve sena; nefsin istikametini taat ve hayâ; kalbin istikametini korku ve ümit; ruhun istikametini ise tazim ve vefa olarak zikretmiştir.¹⁰¹ Görülmektedir ki

⁹⁵ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulüb*, vr. 161b-162a.

⁹⁶ Geylanî, *Risaleler*, s.200.

⁹⁷ Gazalî, *Ravzatü'l-tâlibîn*, Çev: Ramazan Yıldız, Şamil Yayınevi, İstanbul Tarihsiz, s.36-38; aynı müellif, *Mev'izatü'l-mü'minîn*, Çev: Sıdkı Güllü, Saadet Yayınevi, İstanbul Tarihsiz, s.629-630.

⁹⁸ Uludağ, *TTJ*, s.192.

⁹⁹ Hüd 11/112. Sivasî, tefsirinde de benzer yorumlara yer vermiştir. Sivasî, *Uyânü't-tefâsîr li-elfâzî's-senâir*, İrşad Yay., İstanbul 2006, c.II, s.218.

¹⁰⁰ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulüb*, vr. 149a.

¹⁰¹ Sivasî, burada istikameti beş kısma ayırmış ama dört kısmını zikretmiştir. Sivasî, *Cezzâbu'l-kulüb*, vr. 150a.

Sivâsî, istikametın zâhir için önemli olduğu kadar kalp ve ruh gibi batını unsurlar için de son derece önemli bir makam olduğu görüşündedir.

İstikamet ile takva arasında yakın bir ilişki gören Sivâsî, takvayı, 'Hz. Peygamber 'e (sav) sözde, fiilde, açıkta ve gizlide/bâtında uymak' şeklinde tarif etmiştir. O, bu tarifte belirtilen, söz, fiil, açık ve gizlide ona uymayı şöyle açıklamıştır: "Sözünde ona uymak sözünün gereğini yapmak, fiilde ona uymak zâhirde onun yaptıklarını yapıp yapmadıklarından uzak durmak ve sınırı korumaktır. Bâtında ona uymak havf/korku ve ihlâs ile hareket etmektir."¹⁰² Takva konusunda İbn Abbas'ın (ö.68/687) naklettiklerine bakılınca Sivâsî'nin ondan büyük ölçüde etkilendiği gözlemlenmektedir. İbn Abbas (ö.68/687) takvayı, 'İtaat edip isyan etmemek, şükredip nankörlük etmemek ve Allah'ı zikredip O'nu unutmamak' şeklinde tarif etmiştir.¹⁰³ Sivâsî, bu konuda Cürçânî'den de ciddi oranda alıntı yapmıştır. Cürçânî, takvanın batını boyutuna işaretlerken, 'İtaatlerde takva ile kastedilen ihlâslı olmak, isyan olan şeylerde ise takvadan maksat onu terk etmek ve ondan sakınmaktır'¹⁰⁴ tespitinde bulunmuştur.¹⁰⁵ Sivâsî'nin takvanın batını boyutunu ifade ederken söyledikleri Cürçânî'nin takva konusunda altını çizmeye çalıştığı hakikatlerle paralellik arz etmektedir. Sivâsî, takva konusunda İbn Atâ'nın görüşlerine paralel bilgiler de nakletmiştir. İmam Kuşeyrî (ö.465/1072), İbn Atâ'nın (ö.709/1309) takva ile ilgili olarak: "Takvanın dışı ve içi vardır. Dışı şeraitin sınırlarını korumak, içi de niyet ve ihlâstur"¹⁰⁶ ifadelerini nakleder.

Sivâsî, muttakilerin özelliklerinden de bahsetmiştir. Ona göre, takva sahibinin alameti, söylediğinde Allah için söylemesi, bir iş yaptığında Allah rızası için yapması, kalbini şehvî arzuların boşaltması, tevhitte ve takvada kalbin mutmain olması için zikirde bir an bile geri durmamasıdır.¹⁰⁷ Sivâsî, bu konuda da Taberî'nin (ö.310/922) fikirlerinden oldukça etkilenmiş gibi görünmektedir. Taberî de takva sahibinin özelliklerini zikrederken şu ifadelerle yer vermiştir: "İman edip şirk, küfür ve nifaktan sakınmalı; Allah ve Peygamber'in emrettiği şeylere itaat etmeli; Allah ve Peygamber'in yasakladığı fiilleri ve haramları terk

¹⁰² Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 148a.

¹⁰³ Abdurrahman İsa, *Edebu Hıtabeti'd-diniyye fi'd-da'veti'l-İslamiyye*, Halep 1385, s.400.

¹⁰⁴ Cürçânî, *Kitâbü't-ta'rîfât*, s.63-64.

¹⁰⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz; İsmail Karagöz, *Kur'an'da Dört Kavram: Adalet, İhsan, Birr, Takva*, Kar Yay., Ankara 1999, s.142-145.

¹⁰⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, Mısır 1318, s.52. Bu konuda diğer sûfilere görüşleri için bkz; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul Tarihsiz, s.257-260.

¹⁰⁷ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr. 148a-148b.

etmeli. Yani isyan etmemeli, büyük-küçük bütün günahlardan dünya ve ahirette nefesine zarar verecek şeyleri yapmaktan sakınmalı.¹⁰⁸

Sivasî'nin istikamet ve takva konusundaki görüşleri genel itibarıyla değerlendirildiğinde bu konuda daha önce dile getirilmiş görüşleri, derli toplu ve veciz bir şekilde Sivasî'nin de dile getirdiği ortaya çıkmaktadır. O, özellikle ehl-i sünnet çizgisinde görüş beyan eden ulemanın fikirlerini daha sistematik bir tarzla muhataplarına aktarma gayreti içerisinde olmuştur.

4. Marifet Telakkisi ve Marifet Anlayışı İle İlgili Bazı Kavramlar

Sûfler, marifet konusunu işlerken genel anlamda onun sebep, sonuç ve belirtileri üzerinde durmuşlardır. Onlara göre, sâlik önce Hakk'ı, onun sıfat, isim ve fiillerini tanır, sonra ibadet ederek ve çile çekerek nefsini arındırır, O'na yaklaşır. O zaman Hak kendisini ona tarif eder. İşte bu hale marifet denir.¹⁰⁹ Sivasî de marifet konusunda benzer ifadelere yer verir. O, marifeti, 'Allah Teâlâ'nın bilgisine ulaşmak' şeklinde tanımlar ve marifeti elde etmenin yolunu Allah'ın ilk ve önce olduğunu, her şeyin ona mutlaka döneceğinin kabul edilmesi ve rızkı verenin Allah olduğuna kesin bir inançla itikat edilmesi olarak gösterir.¹¹⁰ Diğer bir ifade ile Sivasî, marifeti elde etmenin yolunun Allah'ın isim ve sıfatlarını tanımaya bağlı olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Sivasî, bu noktadan sonra, 'Kim Allah'ı tanır, O'na itaat eder ve O'nu çok zikrederse Allah'ın kapısı o kişiye açılır'¹¹¹ diyerek marifeti elde etmenin bilgi, ibadet ve Hakk'ı zikretmeye bağlı olduğuna işaret etmiştir. O, Hz. Davut'a Allah Teâlâ'nın "Muhakkak ki ben, kendinden başka ilah olmayanım. Kim beni sever ve azabımdan korkarsa o benim gerçek bilgimden başka bir bilgiye ulaşmaz" şeklinde vahyettiğini belirterek marifete ulaşmanın muhabbet, havf ve haşyetle mümkün olabileceğini dile getirmeye çalışmıştır. Yani, Sivasî, marifete ulaşabilmek için kişinin nefsinin kötü huylarını terk etmesi, Allah'ın davetinden başkasının davetine kulak vermemesi ve Allah'tan başkası ile huzur bulmaması gerektiğini izaha uğraşmıştır. Sivasî'nin marifet konusundaki ifadeleri, Kuşeyrî'nin marifete bakışını gösteren ifadelerini hatırlatmaktadır. Kuşeyrî, marifet sahibi kimseleri şöyle tanımlar: 'Sûflere göre marifet şu özelliklere sahip olan kişinin sıfatıdır: Bu kişi Hakk'ı (c.c) isimleri ve sıfatları ile bilir. Hak Teâlâ'ya karşı olan davranışlarında doğru olur. Sonra kötü huyları ve bu huylara ait belaları yok etmekle nefsini temizler. O kişiden nefsin kuruntuları ve vesveseleri gider. Bu noktadan sonra ilahî kudretin tasarruflarının nasıl olduğuna dair sırlar

¹⁰⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberî, *el-Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1988, c.I, s.99-100.

¹⁰⁹ Uludağ, *TTS*, s.234; Cebecioğlu, *TTDS*, s.412-413.

¹¹⁰ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulîb*, vr.154b.

¹¹¹ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulîb*, vr.154b-155a.

Hak Teâlâ tarafından kalbine ilham edilir. İşte o zaman o kimseye ârif, onun bu haline ise marifet adı verilir.”¹¹² Sivâsî'nin Kuşeyrî'nin yanı sıra Abdülkadir Geylânî ile de aynı kanaatleri paylaştığı anlaşılmaktadır. Geylânî, bu konudaki fikirlerini şu şekilde dile getirmektedir: “Marifete ulaşan kimsenin özellikleri; Allah Teâlâ'yı vahdaniyeti ve kemal sıfatlarıyla tanımasıdır. İcraatında O'nu tasdik etmesidir. Emirlerine sürekli yapışmak suretiyle tam bir ihlâsla O'nun için ihlâslı olmasıdır. Ağyardan uzak kalmasıdır. Nefsinin afetlerinden beri olmasıdır. Kalbini beşeriyet kirlerinden temizlemesidir.”¹¹³ Görüldüğü gibi Kuşeyrî ve Geylânî'nin marifeti elde etme ve ârifin özellikleri konusunda dile getirdikleri, Allah'ı isim ve sıfatları ile tanıma, nefsi kötü huylarından arındırma ve Allah'ın davetinden başka davetlere kapalı olma şartlarını, marifetin elde edilebilmesi ve ârifin özellikleri konusu içerisinde Sivâsî de dile getirmiştir.

Sivâsî, marifeti elde edenlerin özelliklerini anlatırken kısmen mahabbet konusuna da değinmiş ve bu konuyu daha sonra detaylı bir şekilde işleme gereği duymuştur. Ona göre mahabbet, kalbin bir şeye meyletmede aşırı gitmesidir. Onu elde etmenin yolu ise nefsi tezkiye etmek/temizlemektir. “Elbette nefsini temizleyip parlatan kurtulmuştur. Onu kirletip gömen de ziyan etmiştir”¹¹⁴ ayeti bu noktaya ışık tutmaktadır.¹¹⁵ Onun bu tanımlamasına yakın tanımlamaları Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909) ve Hallac-ı Mansur'da (ö.284/922) da görmek mümkündür. Onlar, mahabbeti şu şekilde tarif etmişlerdir: ‘Sevenin kendi sıfatlarını sevgilisinin sıfatlarıyla değiştirmesi’ ve ‘kişinin kendi vasıflarını terk edip, Hakk'ın huzurunda öylece durmasıdır.’¹¹⁶ Cüneyd-i Bağdadî, Hallac-ı Mansur ve Sivâsî'de mahabbeti tanımlarken görülen ortak yön mahabbetin hakikatinin, kişinin her şeyini sevdiğine bağışlaması, kendisine kendinde olan hiçbir şeyi bırakmaması gerektiği tespittir. Bu tespit genel itibarıyla sûflerin paylaştığı bir kanaattir.¹¹⁷ Sivâsî, nefsin temizlenmesi, kalbin tecellilerin aynası olması, ilahî azametın nurunun orada parlaması, tevhidin cemalinin kalbe bildirilmesi, kadîm ve celâl olan Rabbinin nurlarını düşünerek ibretler bahçesinde dolaşması anlamına geldiğini söyler.¹¹⁸ Ona göre mahabbet, tevhidin direklerinden birisidir ve imanın şartları arasında yer almaktadır. Mahabbet, Allah Teâlâ'yı bilmekle tamam olur. Çünkü imanın aslı Allah Teâlâ'yı sıfatları ile bilmektir. Kişi, ihsan ile rabbini bildiğinde onu sever. Çünkü Allah Teâlâ, ihsan

¹¹² Kuşeyrî, *Risâle*, s.421–422.

¹¹³ Geylânî, *Risâleler*, s.231.

¹¹⁴ Şems 91/9–10. Sivâsî'nin ayetle ilgili diğer yorumları için bkz; Sivâsî, *Uyûnu't-tefâsîr li-el-fâzi's-semâir*, c.IV, s.310.

¹¹⁵ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.155b.

¹¹⁶ Uludağ, *TTS*, s.230.

¹¹⁷ Cebecioglu, *TTDS*, s.405.

¹¹⁸ Sivâsî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.155b.

vasıtası ile kalbin ipini bağlar. Sevginin işareti ise, Allah Teâlâ'ya itaat etmek ve onun rızasını kazanmak için çabalamaktır. Çünkü kişi bir şeyi sever ve onu çok anarsa onun sevmediği şeylerden uzak durur.¹¹⁹ Görüldüğü gibi Sivasî, mahabbeti elde etmenin yollarını, marifetullah, ihsan, sevgi ve ilahî rızayı elde etme gayreti olarak sıralamaktadır. Kavramlar arasında kurduğu ilişkiler dikkat çekicidir.

Marifet sahibi kimsenin mahabbet ve şevk ile donanması gerektiğini belirten Sivasî, mahabbet konusundan sonra şevk konusu üzerinde durmuş ve şevki 'sevilen anıldığında kalbin heyecan duyması' olarak tanımlamıştır. Ona göre şevk, mahabbetin hakikatini ortaya çıkarır. Çünkü kim Allah Teâlâ'yı severse onunla kesin karşılaşacağına iştiağ duyar.¹²⁰ Sivasî, Ebubekir Muhammed b. Halfü's-Şibli'den (ö.?) bir nakille mahabbet, tecelli ve şevkin tesirine şu şekilde dikkat çekmiştir: "Mahabbetin ateşi ruhu, ilahî tecellilerin ateşi kalbi ve şevkin ateşi aşkı geliştirir." Şevk konusunda son olarak Sivasî, şevki elde etmenin yolunu 'O'nun yarattıkları ile dostluğu kesmek' şeklinde nakletmiş ve mahabbetin son noktası olarak tanımladığı aşk konusunu anlatmaya koyulmuştur.¹²¹

Sivasî'nin marifet telakkisi incelendiğinde, onun nefsi arındırmaya, kalbi ilahi sırların tecelli mekânı haline getirmeye, O'nu görüyormuşçasına kullukta bulunmaya, mahabbet, şevk ve aşkla Allah'ın bilgisine ulaşılacağı yönündeki telkinlerinin ön plana çıktığı görülmektedir. O, marifet düşüncesi etrafında mahabbet, ihsan, şevk, aşk, tezkiye ve zikir gibi birçok konuya da açıklık getirmiştir. Diğer başlıklarda da dile getirdiğimiz gibi Sivasî, marifet konusunda da kendisinden önce görüş beyan eden sûfilerden oldukça etkilenmiştir. Kuşeyrî, Geylanî ve Şibli, Sivasî'nin bu konuda en çok etkilendiği isimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Şihâbüddin es-Sivasî, ilme düşkünlüğü nedeniyle kölelikten kurtularak ilim dünyasında söz sahibi haline gelen, Osmanlı'da Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir eden ilk müfessir olarak kabul edilen birisidir. Sivas'tan Ayasluğ'a/Selçuk'a göç eden Sivasî, tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve tasavvufi içerikli eserler kaleme alan seçkin bir din bilginidir. Onun tefsir anlayışı ve hadis ile ilgili eserleri çeşitli akademik çalışmalara konu olmasına rağmen tasavvufi içerikli eserleri ve fikirleri üzerinde şimdiye kadar bir çalışma yapılmamıştır. Onun çok yönlü kişiliğini daha iyi anlayabilmek düşüncesiyle tasavvufi yönünü incelemeye çalıştığımız bu makalenin bu yönüyle önem arz edeceği

¹¹⁹ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.156a.

¹²⁰ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.156a.

¹²¹ Sivasî, *Cezzâbu'l-kulûb*, vr.156b.

kanaatindeyiz. Bununla birlikte onun düşünce dünyasını tam olarak anlayabilmek için ise tasavvufi yönü ile beraber dil ve fıkıh alanındaki çalışmalarının gün yüzüne çıkartılmasının da bir o kadar önemli olduğu kanaatindeyiz.

Sivâsî'nin "Cezzâbü'l-kulûb" isimli eseri çerçevesinde incelemeye çalıştığımız tasavvufi görüşlerini yukarıdaki başlıklarda dile getirilenlerle sınırlamak mümkün değildir. O, eserinde kalp,¹²² tefekkür, firaset, kurbet, muvasale,¹²³ yakîn, sıdk, yalan¹²⁴ ve zikir¹²⁵ gibi daha birçok konuda görüşlerini açıklamıştır.

Sivâsî'nin bu konulardaki fikirlerini çok kısa bir şekilde dile getirmesi, bu konularda ağırlıklı olarak önceki sûfilardan nakillerle yetinmesinden dolayı fazla detaya girilmemiş ve Sivâsî'nin yukarıda sıralanan fikirleri ile yetinilmiştir. Sivâsî, "Risâletü'n-necât min şerri's-sıfât" isimli eserinde de rabıta, şeyhe hizmet, tevfiq, riyaziye, zikrin türleri ve nefsin dereceleri gibi birçok konuda daha görüş beyan etmiştir. Onun bu eseri de enine boyuna incelenerek tasavvufi görüşlerindeki derinliği tespiti çalışmalıdır.

Sivâsî, görüşlerini açıklarken ehl-i sünnet çizgisini korumaya son derece özen göstermiştir. Bu anlamda ehl-i sünnet inancının en güçlü isimlerinden olan Şiblî, Kuşeyrî, Gazalî, İbn Atâ ve Geylanî gibi birçok isimden nakillerde bulunmuştur. Sivâsî'nin bu isimler içerisinde özellikle Kuşeyrî'den son derece etkilendiği anlaşılmaktadır. Eserinde, Kuşeyrî'nin bir ayet ve bir hadisle konulara giriş yapan tavrını Sivâsî de takip etmiş ve birçok tasavvufi kavramı Kuşeyrî'den yaptığı nakillerle tanımlama yoluna gitmiştir. Şiblî ve Geylanî ise Sivâsî'nin mensubu olduğu Zeyniyye yolunun büyükleridir. Sivâsî, bu isimlerden ciddi oranda etkilenmiştir. Ama eserinde onların isimlerini vermeden fikirlerine yer vermeyi tercih etmiştir.

Sivâsî, tasavvufi görüşlerini dile getirirken kavramlar arasında çok ince ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkileri bazen kavramların dayandığı kelimelerin yakın anlamlarından bazen de kavramların içeriklerinden hareketle şekillendirmiştir.

Sivâsî'nin 'Cezzâbü'l-kulûb' ve diğer eserlerinde kullandığı sade, anlaşılır ve samimi üslup onun en belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. O, eserinde kavramları izah ederken zaman zaman kelimelerin kök anlamlarına da işaret

¹²² Sivâsî, *Cezzâbü'l-kulûb*, vr.150b-152a.

¹²³ Sivâsî, *Cezzâbü'l-kulûb*, vr.152a-152b.

¹²⁴ Sivâsî, *Cezzâbü'l-kulûb*, vr.150a-151b.

¹²⁵ Sivâsî, *Cezzâbü'l-kulûb*, vr.147a-148b.

etmiş ve bazı ayetlerin işarî yorumlarına değinmiştir. Onun bu tarzını diğer eserlerinde de görmek mümkündür.¹²⁶

Son olarak belirtmemiz gerekirse, Sivasî'nin tefsir ve hadis anlayışı üzerinde son dönemde artan çalışmalar onun fikhî görüşleri, Arap dili üzerindeki çalışmaları ve tasavvufî yönü üzerinde de yoğunlaşmalıdır. Osmanlı'nın imparatorluğa geçiş döneminde birçok alanda eser veren Sivasî'nin tesiri ancak bu şekilde daha net olarak anlaşılacaktır.

---

¹²⁶ Sivasî'nin tefsirinde de aynı metodu kullanması ile ilgili olarak bkz; Dartma, "Şihâbüddin es-Sivasî", s.100.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman İsa, *Edebu Hitabeti'd-diniyye fi'd-da'veti'l-İslamiyye*, Halep 1385.
- Ahmed b. Muhammed, *Tabakatu'l-müfessirin*, Veliyüddin Efendi Ktp., no:427,
- Ahmed Mithat Efendi, *Mufassal Tarih-i Kırın-i Cedide*, İstanbul, 1331/1912.
- Akgül Muhittin, *Kır'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber*, Işık Yay., İstanbul 2002.
- Aslan Şükrü, "Şihâbüddin es-Sivâsî, Uyunu't-Tefâsîr'indeki Metodu", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 1990, Sayı:9, s.198-208.
- Ateş Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul Tarihsiz.
- _____, *İşarî Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.
- Bilmen Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi/Tabakâtu'l-Müfessirin*, İstanbul 1974.
- Brockelman Carl, *Gesebichte der Araabisvhen Litteratur Supplementband*, Leiden 1938.
- Cebecioğlu Ethem, *Hacı Bayram Veli*, TDVY, Ankara 1998.
- _____, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., Ankara 2005.
- Cürcânî Seyyid Şerif, *Kitâbü't-ta'rifât*, Daru'l-ma'rife, Beyrut 2007.
- Çankaya Ahmet, *İstanbul'un Manevî Fatihî Akşemseddin Hz.leri*, Ankara 2003.
- Dartma Bahattin, "Şihâbüddin es-Sivâsî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *CÜİFD*, Sivas 2005, Sayı: IX/2, s.98-105.
- Demirel Harun Reşit, "Şihâbüddin es-Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Hadis Usulüne Dair 'Riyadu'l-ezher fi cilai'l-ebzar' İsimli Eseri", *CÜİFD*, Sivas 2005, Sayı: IX/2, s.107-124.
- _____, "Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazı Bir Şahsiyeti: Şihâbüddin es-Sivâsî", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.226-227.
- Eraydın Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİFV, İstanbul 2001.
- Gazali, *Ravzatü't-tâlibîn*, Çev: Ramazan Yıldız, Şamil Yayınevi, İstanbul Tarihsiz.
- _____, *Mev'izatü'l-mü'minîn*, Çev: Sıdkı Güllü, Saadet Yayınevi, İstanbul Tarihsiz.
- Geylanî Abdülkadir, *Risaleler*, Hazırlayan: Dilaver Gürer, İnsan Yay., İstanbul 2007.
- Hucviri, *Keşfu'l-Mabûb*, Hakikat Bilgisi, Tercüme: Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İstanbul 1996.
- Kara Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Uludağ Yay., Bursa 1990.

- _____, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul 2003.
- Karagöz İsmail, *Kur'an'da Dört Kavram: Adalet, İhsan, Birr, Takva*, Kar Yay., Ankara 1999.
- Kâşânî Abdürrezzak, *Letâifu'l-a'lâm fî işarâtı eblî'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, Tercüme: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-keütübî ve'l-fünûn*, (Hazırlayanlar: Şerafettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge), İstanbul 1971.
- Kaya Abdullah "Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlmî Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research Volume 1/2 Winter 2008*, s.212–242.
- Kemaleddin Harîrizâde, *Tıbyânü vesâilî'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye İbrahim Efendi, nr.431.
- Koca Ferhat, "el-Ferâizü's-Sirâciyye", *DİA*, c.XII, İstanbul 1995, s.367–368.
- Kuşeyri, *Letâifü'l-İşârât*, Köprülü, No:117.
- _____, *Risâle*, Mısır 1318.
- Lamiî Mahmud Çelebi, *Nefebâtü'l-ihsân min hazarâti'l-kuds tercümesi*, İstanbul 1980.
- Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku's-şekâik*, (Neşreden: Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989.
- Mektûbî İzzet-zade Abdülaziz, *Teracim-i Ahvâl-i Ulema ve Meşayih*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY No:2456.
- Mollaibrahimoğlu Süleyman, *Süleymaniye Kütüphanesinde Bulunan Yazma Tefsirler*, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul 2002.
- Müstakim-zade Süleyman Saduddin, *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Nesebi ve'l-künâ ve'l-Elkâb*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi Bölümü, no:682,
- Necip Mehmet, *Kenzü'l-Ferâid fî Mesâilî'l-Akâid*, Kanaat Matbaası, İstanbul 1914.
- Nişancı Mehmed Efendi, *Nişancı Tarihi*, İstanbul 1290.
- Norris H. T., "The Mir'ât al-Tâlibîn by Zain al-din al-Khawâfi of Khurâzân and Herat", *Bulletin of the school of oriental and African Studies (BSOAS)*, LIII/1 (1990), s.57–63.
- Öngören Reşat, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı: Zeynîler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

- Özcan Abdülkadir, “Şakaik Tercümesi ve Zeyillerinde Sivas Uleması ve Meşayihî”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Sivas 2007, c.II, s.5-15.
- Özköse Kadir, *Anadolu Tasavvuf Önderleri*, Ensar Yay., Konya 2008.
- Öztürk Mustafa, *Osmanlı Tefsir Mirası*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2012.
- Sadi Ebu Ceyb, *El-Gâmusu'l-fıkhye*, Dimeşk 1988.
- Sami Şemseddin, *Kamusu'l-a'lem*, İstanbul 1311.
- Sarıtaş Hasan, Köleleri Âlim Yapan Sultan Şehrin Kutup Yıldızlarından: Şihâbüddin Ahmed es-Sivâsî, *Sultanşehir*, Sivas 2009, yıl:3, sayı:10, s.58–61.
- Seccâdî, *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, Çev: Hakkı Uygur, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Sehâvî Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'ul lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*, Beyrut Tarihsiz.
- Süreyya Mehmet, *Sicilli Osmanî*, İstanbul 1308.
- Taberî Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *el-Câmin'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- Tabibzâde Dervîş Mehmed Şükrü b. İsmail, *Silsilenâme-i Aliyye-i Meşâyih-i Süfîye*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayî Efendi, nr.1098.
- Taftazanî Saduddin Mesud İbn Ömer İbn Abdillâh, *Şerhu'l-Makâsîd*, Beyrut 1989.
- Tahir Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1933.
- , *Aydın Vilayetine Mensub Meşâyih Ulema Şuara Müverrihin ve Etibbanın Teracim-i Ahvali*, İzmir 1324.
- Taşköprüzade, İsamuddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'maniyye fî ulemâi'd-devleti'l-Osmaniyye*, (Neşreden: Ahmed Subhi Fırat), İstanbul 1985.
- Türer Osman, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.
- Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay., İstanbul 2002.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975.
- Ünal İsmail Hakkı, “Abdulhak b. Seyfeddin Dehlevî”, *DİA*, İstanbul 1994, c.IX, s.291–293.
- Vassaf Hüseyin, *Sefîne-i Evliya*, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi, İstanbul 2006.

Vicdanî Sadık, *Tarikatlar ve Silsileleri*, Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.

Yavuz Yusuf Şevki, Beyzâvî, *DİA*, İstanbul 1992, c.VI, s.102.

Yıldırım Ahmet, 'Hz. Peygamber'in Dünyaya Bakışı', *Somuncu Baba*, Sayı:102, 2009, s.32-34.